

KĘSTUTIS ŽEMAITIS

Vytauto Didžiojo universitetas

LITURGINĖS APEIGOS IR PRIVAČIOS MALDINGOS PRAKTIKOS ŠUNSKUOSE XIX AMŽIUJE

Liturgical Rituals and Private Devotions in Šunskai Parish
in the 19th Century

SUMMARY

Šunskai is an average parish in Sudovia region. Its history is not much different from other similar religious communities of Užnemunė (the other side of the Nemunas). However, this region is less investigated by historians than other Lithuanian regions because practically no church archives had survived, and most of the documents of the 19th century appear in Polish archives. But liturgical rituals and private devotions in Šunskai were not very different from liturgical tradition of all the region. So by describing a short part of Šunskai history, we can make conclusions about all the region of Sudovia.

IŽANGA

Šunskų bažnytinė bendruomenė jau funkcionavo Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės laikotarpiu. Kurį laiką ji priklausė Vilniaus vyskupijai, o po Lietuvos–Lenkijos padalijimo ji priklausė Vygrių, Seinų bei Vilkaviškio vyskupijai. Šunskai ilgą laiką buvo Vilkaviškio parapijos filija ir priklausė Alvito, nuo

1868 m. – Marijampolės dekanatui. Pirmoji bažnyčia Šunskuose buvo pastatyta 1795 m., antroji – 1865 m. Didžiausia parapijinės bendruomenės istorijos dalis yra susieta su carinės ir vėliau sovietinės Rusijos okupacija. Ši rusiškoji okupacija sukūrė specifinį Katalikų Bažnyčios juridinį statusą. Nėgana to, civilinė

RAKTAŽODŽIAI: liturginės apeigos, maldingos praktikos.
KEY WORDS: liturgical devotions, devotional practices.

valdžia nuolat kišdavosi ir į vidinį Bažnyčios gyvavimą, apribodavo netgi liturginių apeigų atlikimą – kišdavosi į jų formą ir turinį.

Darbe analizuojama XIX a. pab.–XX a. pr. liturginės pamaldos Šunskų parapijoje. Liturginių apeigų organizavimo ypatumus pateikia 1898 m. Seinų vyskupijos parapijų anketos, kuriose

ryškėja tikinčiųjų religingumo raiška, besiskleidžianti asmens maldingumu. Tenka pastebėti, jog išsamesnei analizei duomenų turime nepakankamai, kadangi Seinų vyskupijos dokumentai (bent jų dalis) likę Lomžoje, o Vilkaviškio kurijos archyvai pradingo karo metais. Pokario laikotarpio dokumentus atrandame tik nuo 1952 m.

PAMALDOS IR PROCESIJOS

Dokumentų stoka neleidžia išsamiai iširti Šunskų parapijos liturginių savitumų bei įvertinti maldingų parapijiečių privačių praktikų. Vienintelis gana išsamus religines apeigas aprašantis 1898 m. dokumentas išlikęs Lomžos (Lenkija) archyvuose, atspindi gana platų šios parapijos istorinį laikotarpį. Šio istorinio dokumento atsiradimas siejamas su naujuoju Seinų vyskupu – 1897 m. pabaigoje juo tapo Antanas Baranauskas¹. Jau kitais metais beveik visos parapijos užpildė specialiai anketoms paruoštus klausimus, kurių atsakymai gana plačiai atskleidžia, kaip tuomet vyko liturginės pamaldos ir maldingos praktikos. Atsakymuose nurodoma pamaldų tvarka, apeigų atlikimo būdai ir žmonių pamėgtos jų pačių giedamos maldos bei giesmės. Atkreiptinas dėmesys į pateiktuose atsakymuose gana tiksliai nurodytą pamaldų laiką. Šiokiadieniais pirmosios šv. Mišios būna 7 valandą ryto, o antrosios, arba užsakytos „egzekvijos“ (psalmių giedojimas ir mišios už mirusius – *aut. past.*), būna skirtingu laiku. Sekmadieniais 7 valandą ryto giedamos Švč. Mergelės Marijos valandos, o vė-

liau, 8 valandą – „ankstyvosios“, arba dar vadinamos „votyvinės“, mišios, 11 valandą – procesija, po to Suma, jos metu choras lotyniškai giedodavo mišią giesmes grojant vargonams.² Procesija, be abejo, būdavo arba bažnyčios viduje, arba šventoriuje, nes civilinė valdžia kitokias religines katalikų procesijas buvo uždraudusi.³ Atrodo, kad žmonės mėgdavo procesijas ir gana gausiai jose dalyvaudavo, nes procesijos aplink bažnyčią ar bent jos viduje būdavo kiekvieno mėnesio pirmąjį sekmadienį, taip pat Dievo Kūno šventės oktavoje. O procesijų giesmės liudija, kad XIX a. Šunskų parapija buvo lietuviška, nes žmonės giedodavo tik lietuviškai arba lotyniškai, bet ne lenkiškai. Pagrindinės pamaldos turėjo būti sekmadienio Suma, nes baigdavosi pridėtinėmis pamaldomis – „suplikacijomis“. Tai specialus Švč. Sakramento garbinimas, po kurio dar sakomas pamokslas ir giedamos vakarinės maldos – mišparai.

Lietuviški pamokslai, kurių temas dažniausiai padiktudavo liturginis laikas, bažnyčioje buvo sakomi kiekvieną šventadienį. Iš parapijos anketos mato-

me, kad advento laikotarpiu vyravo eschatologinė tema, nors ji puikiai derėtų ir gavėnios metu. Kitų liturginių laikotarpių sekmadieniais tema būdavo parenkama pagal Šv. Rašto skaitinius, tad sakoma homilija. Kartais pamokslų metu tiesiog aiškinamos tikėjimo tiesos. Kadangi žmonių susirinkdavo daug, tai pamokslus kunigai pagal to meto liturgines taisykles sakydavo iš ambonos – sakyklos bažnyčios viduje, pakeltos į aukštį, kad geriau girdėtųsi susirinkusiems. Pamokslai, greta vaikų katechezės, buvo viena iš pagrindinių tikinčiųjų mokymo priemonių. Jie būdavo sakomi jau po Šventųjų Mišių ir žmonės nesiskirstydavo iš bažnyčios, o jų į pamaldas tikriausiai susirinkdavo gana daug.

Advento pamaldų tvarka būdavo šiek tiek kitokia. *Marijos valandos* giedamos jau 6 valandą ryto, o 7 valandą laikomos „rarotos“ – ankstyvosios advento sekmadienių Mišios. Per gavėnią po mišparų dar giedami *Graudūs verksmai* – tai specialios gavėnios giesmės apie Jėzaus Kristaus kančią. Švenčių dienomis, kai pamaldos užtrukdavo ilgiau, buvo praleidžiamas pašlakstymas šventintu vandeniui ir nedaroma procesija.

Tikintiesiems svarbios buvo ir įvairios kitos pridėtinės pamaldos: Sūduvoje paplitęs rožančiaus giedojimas prieš Sumą, įvairios kitos giesmės, skirtos šventųjų pagerbimui ar paties Dievo pagarbimui, o po pamokslo tradicija tapęs vidurdienio maldos – *Viešpaties angelo* giedojimas, o kunigui einant prie altoriaus Švč. Sakramento adoracijai – giedama *Sveika, Marija*. Gegužinių pamaldų svarbiausias akcentas – kasdien po ryti-

nių Mišių lietuviškai giedama Švč. Mergelės Marijos litanija ir tai dienai skirtas religinio teksto trumpas skaitinys. Švč. Mergelės Marijos garbei buvo skirtas ir spalio mėnuo, kada kasdien po rytinių Mišių lietuviškai sukalbama viena rožančiaus dalis ir litanija adoruojant Švč. Sakramentą.

Tenka pastebėti, jog nebuvo birželio pamaldų, nors, kaip teigia profesorius Alfonsas Motuzas, pamaldumo į Švenčiausią Jėzaus Širdį praktikos Lietuvą iš Prancūzijos per Austriją ir Lenkiją pasiekė jau XVII–XVIII amžiais⁴. Nebuvo parapijoje ir rekolekcijų.⁵

Svarbus liturginis daiktas bažnyčioje buvo relikvijorius su šv. Kryžiaus relikvijomis. Jo dėka būdavo aukojamos išpūdingos pamaldos penktadieniais arba per gavėnią, kada po *graudžių verksmų* giesmių jis būdavo duodamas susirinkusiems maldininkams pabučiuoti, o vėliau relikvijoriumi laiminami visi susirinkusieji maldininkai.

Maldingoms praktikoms ir bažnytinėms pamaldoms daug įtakos turėjo ir naujai paskirtas vyskupas Antanas Baranauskas. „Matydamas skurdžią maldos priemonių literatūrą, pats ėmėsi rašyti giesmių, pagamino oficialų bažnytinėms pamaldoms vadovėlį, perredagavo Jėzaus Širdies litaniją, nustatė Šv. Dvasios noveną, išvertė Romos Katekizmą, paskelbė vyskupijoj minėjimą 1900-ųjų jubiliejaus metų, parūpindamas ir išsakydamas pakabinti bažnyčiose po metalinį didžiulį medalį su prierišu lietuvių ir lenkų kalbomis, kad už sukalbėjimą skirtų poterių teikiama 200 dienų atlaidų, vertė lietuvių kalbon *Graudžius verksmus*“.⁶

DIDŽIOSIOS ŠVENTĖS IR ATLAIDAI

Išpūdingos turėjo būti Velykų ryto pamaldos vien dėl jų ankstyvo laiko – Jėzaus Kristaus prisikėlimo rytmečio pamaldos vykdavo saulei tekant. Tada procesija apeidavo 3 kartus aplink bažnyčią, po iškilmingos procesijos – Velykų ryto šv. Mišios. Kristaus gimimo švenčių Kalėdų ryto pamaldos būdavo taip pat labai anksti – 6 valandą ryto. Visgi žmonės rinkdavosi ir iš tolimiausių kaimų, taip parodydami savo religingumą ir pareigos Dievo ir Bažnyčios įsakymams jausmą.

Parapijos anketoje pažymima, kad Šeštinės švenčiamos iškilmingiau nei Sekminės – Šventosios Dvasios atsiuntimo šventė, kuri yra viena trijų pagrindinių Katalikų Bažnyčios iškilmių. Sekminių procesija vyksta tik bažnyčios viduje, o Šeštinės švenčiamos iškilmingai.

Labai mėgstama visų parapijiečių maldingumo praktika – dalyvavimas parapijos atlaiduose. O atlidai šioje parapijoje pirmą kartą minimi dokumentuose dar esant pirmajai bažnyčiai: gegužės 16 dieną švento Jono Nepomuko, liepos 22 dieną – šventos Marijos Magdalenos, antrąją lapkričio savaitę – Švenčiausios Mergelės Marijos Globos,⁷ vėliau bažnyčios konsekracijos metinėse, šv. Jono Nepomuko, šv. Marijos Magdalenos, Dievo Motinos Globos ir šv. Pranciškaus Žaizdų atlaiduose⁸. Pirmieji keturi atlidai popiežiaus suteikti dar 1885 m., o paskutiniai – 1894 m. Atlaidai turėjo būti švenčiami gana iškilmingai, su gausia procesija. Tai liudija vėliavų turėtų 1869 m. bažnyčioje skaičius: raudonos su paveikslais – 4, violetinės su paveikslais – 2, žalia su pa-

veikslais – 1, šviesios – 4 vienetai. Buvo ir keletas naudojamų gedulinėse bei atlaidų procesijose, bet jau susidėvėjusių ir netinkamų liturginėms apeigoms.⁹ Joms nešti ir prie jų esantiems kaspinams laikyti, baldakimui ir kitiems liturginiams reikmenims nešti reikėdavo keliasdešimt žmonių. Ir nors caro valdžia labai apribojo kunigų išvykimą į kitas parapijas¹⁰, atlidai neišnyko, jiems talkindavo kaimyninių parapijų klebonai ar vikarai, arba tiesiog parapijos kunigai turėdavo apsieiti be kitų pagalbos. Tokie varžymai vėliau kartojo sovietinės okupacijos metais.

Patys atlidai, tai yra malonių dienos, kada galima pelnyti visuotinius atlaidus šventųjų minėjimuose, jau XX a. būdavo suteikiami ribotam laikui, tad klebonai turėdavo vis iš naujo kreiptis raštu atitinkamas Šventojo Sosto institucijas su prašymu. Tai matome iš parapijos archyve išlikusio Apaštalu Sosto dokumento¹¹.

Parapijiečiams buvo itin aktualios laidojimo ir santuokos apeigos. Anketinėse apklausose rašoma, kad Šunskų bažnyčioje retai būna santuokos Mišių metu, kada uždegama daug žvakių ir priešais altorių patiesiamas kilimas. Tada ir auka būdavo didesnė – nuo 5 iki 6 rublių. Dažniausiai aukodavo nuo 2 iki 5 rublių, kai santuoka būdavo ne Mišių metu.

Laidotuvės, ypač suaugusiųjų, beveik visada būdavo atlydint mirusįjį į bažnyčią, prieš tai kunigui pasitinkant prie šventoriaus vartų. Bažnyčioje būdavo aukojamos šv. Mišios už mirusįjį, o po to jis kunigo palydimas į kapus, kunigui lo-

tyniškai giedant *Benedictus* ir kitas maldas.¹² Tai būdavo bene vienintelės liturginės procesijos už šventoriaus vartų, kurias dar toleruodavo caro valdžia.¹³

Įdomus bažnytinis laidojimo būdas aprašytas apklausose – tai laidojimas be kunigo. Tada patys parapijiečiai atlydėdavo mirusįjį prie bažnyčios, kad kunigas galėtų pašlakstyti šventintu vandeniu, po to, giedant *Visų šventųjų* arba *Marijos litaniją* lietuviškai, susirinkusieji patys lydėdavo mirusįjį į kapus. Neaišku, kam būdavo taikomas toks laidojimo būdas. Ko gero, tai krikštytų kūdikių ir mažų vaikų laidojimo apeigos, už kuriuos, kaip nieko Dievui neprasikaltusius, nebuvo būtina aukoti šv. Mišias.

Visgi nėra aišku, kiek parapijoje buvo išplitę tokios privačios maldingosios praktikos, kaip *Marijos litanijos* giedojimas prie kaimo kryžiaus. Nebuvo paplitęs ir koplytstulpių statymas ar paprotys pastatyti kryžių prie namų sodyboje, kryžkelėje ar kaime. Tai galima būtų

paaikškinti ir tuo: „Lietuvoje gyventojai nuo seno statė kryžius ne tik kapuose, bet taip pat ir pakelėse, kaimuose, prie sodybų kaip padėkos ženklą Aukščiausiam arba kokio nors įvykio paminėjimui. Kryžiai Lietuvos kraštui teikė savitą peizažą, kuris nepatiko caro valdžios pareigūnams. <...> Todėl jau 1845 metais buvo uždrausta statyti kryžius ne bažnyčioje,“ – rašo profesorius kunigas P. Vaičekonis.¹⁴

Iš maldingų privačių praktikų labiausiai buvo žinoma rožančiaus giedojimas prie mirusiojo už jį meldžiantis bei jį pagerbiant ir kartu parodant solidarumą su mirusiojo artimaisiais. Šeimos patvarumui pasitarnavo bendros maldos namuose, ypač sekmadienio popietės. Šeimos nariai susirinkdavo nebegalėdami laikyti vienas kitam pykčio ar priešiškumo, nes meldžiantis Dievui nevalia turėti pikto nusiteikimo artimo žmogaus atžvilgiu. Tokiu būdu buvo ugdomas ir religingumas, bet kartu stiprinami bendruomenės socialiniai ryšiai.

VAIKŲ KATECHEZĖ IR PARAPIJIEČIŲ LANKYMAS

Svarbus bendruomenės narių ugdymas buvo vaikų katechezė – ruošimas pirmajai išpažinčiai ir Pirmajai šv. Komunijai. Jis parapijoje vykdavo beveik ištikus mokslo metus. Kiekvieną savaitę po du kartus vaikai rinkdavosi pamokėlėms iki Devintinių.¹⁵ Tai irgi buvo vyskupo Baranausko nurodymas.¹⁶ Per Dievo Kūno šventės oktavą kunigas kasdien egzaminuodavo ir išlaikiusiems išduodavo korteles pirmajai išpažinčiai, kurią atlikdavo ne visi iš karto. Per

metus penktadieniais vis atsirasdavo berniukų ir mergaičių, einančių pirmosios išpažinties. Parapijoje laikomasi praktikos, kad tik po trejų ar ketverių išpažinčių vaikams būdavo leidžiama priimti Pirmąją Komuniją.¹⁷

Didelę pastoracinę reikšmę parapijoje turėjo kalėdojimas – parapijiečių lankymas po Kalėdų. Nors jį caro valdžia ir bandė uždrausti, bet praktiką toleravo.¹⁸ Kalėdojimas turėjo edukacinę ir liturginę prasmę, nes kunigas žmones

lankydavo ne kaip privatus asmuo ar parapijos vadovas, bet kaip liturginę apeigą atliekantis dvasininkas ir kartu klausinėjantis bei pamokantis tikėjimo tiesų, taigi savotiškai katechizuojantis dvasininkas. Jis, apsilkęs liturginiais rūbais – kamža ir stula, su kryžiumi rankoje peržengdavo namų slenkstį užgiedodamas *Salve Jesu parvule* (liet. giesmė – *Sveikas, Jėzau, gimusis*). Namai pašlakstomi šventintu vandeniu, susirinkusieji šeimos nariai pabučiuoja kryžių. Socialinę šio lankymo prasmę sudaro tai, kad būdavo patikslinami gyventojų sąrašai, surašomi nebeeinantys išpažinties, patikrinamos katekizmo žinios, išduodamos velykinės išpažinties

kortelės. Kunigas išpėdavo dėl bažnyčios nelankymo, gyvenimo nebažnytinėje santuokoje ar panašių nusižengimų, taip pat stengdavosi sutaisyti besipykstančius. Taigi, kalėdojimas turėjo gana didelę reikšmę parapijinei bendruomenei¹⁹.

Maldingos praktikos lemia žmonių religingumą ir dvasinius pašaukimus. Šunskų parapijoje gimė ir mokėsi būsimas Telšių vyskupas kankinys Vincencas Borisevičius.²⁰ Šunskai gali džiaugtis, kad nors kaimyninėje Marijampolės parapijoje, tačiau Šunskų valsčiuje gimė būsimas Vilniaus vyskupas, Apaštališkasis vizitatorius Lietuvai arkivyskupas palaimintasis Jurgis Matulaitis.²¹

IŠVADOS

1. Šunskų ir apylinkių religinė bendruomenė formavosi XVIII a. pradžioje. Ši bendruomenė ilgą laiką priklausė Vilkaviškio parapijai, tačiau turėjo savotišką autonomiją, nes čia buvo pastatyta bažnyčia ir gyveno kunigas. Šunskuose vyravo tradiciniai parapijų bruožai, kurie ryškėjo tradicinėmis liturginėmis apeigomis ir vietinių žmonių maldingumu.
2. Didelę reikšmę bendruomenės narių religiniam ugdymui turėjo liturginės pamaldos, maldingų papročių formavimasis, vaikų katechezė – ruošimas pirmajai išpažinčiai ir Pirmajai šv. Komunijai, parapijiečių lankymas Kalėdų laikotarpiu.
3. Okupacinė valdžia varžė vidinį Bažnyčios gyvenimą, apribodama liturginių apeigų atlikimą.

Literatūra ir nuorodos

¹ Baranauskas Antanas (1835–1902). Gimė Anykščiuose, mokėsi Varnių kunigų seminarijoje ir Petrapilio dvasinėje akademijoje, Miunchene, Romoje ir Liuvene, profesoriavo Petrapilio dvasinėje akademijoje ir Žemaičių kunigų seminarijoje. Nuo 1897 m. Seinų vyskupas. Rašytojas. Mirė 1902 m. lapkričio 23 d. Palaidotas Seinų katedroje. (*Mūsų švyturiai*, p. 18–19.)

² Odpowiedzi na pytanie, w jakim porządku od-

bywają się nabożeństwa w kościele Szumskim, pusłapis nenurodytas/ Porządek Nabożeństwa Kościelnych. Ankieta 1898 r.

³ Pranas Vaičekonis *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje*. – Vilnius, 1999, p. 69.

⁴ Alfonsas Motuzas *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*. – Kaunas, 2004, p. 92.

⁵ Odpowiedzi na pytanie, w jakim porządku odbywają się nabożeństwa w kościele Szumskim,

- puslapis nenurodytas/ Porządek Nabożeństw Kościelnych. Ankietaz 1898 r.
- ⁶ Strimaitis V. Vygrių–Seinų–Vilkaviškio vyskupija / Lietuvos Istorijos institutas, rankraščių skyrius, F4-484, p. 52.
- ⁷ Opisanie Odpustów, 1858 r./ Działo się w Szumsku dnia 18/30 Grudnia 1858 roku/.Sig. I-548, Akta koscielna. Filialne Szumsk.
- ⁸ Opisanie odpustow / Działo się w Szumsku dnia 18/30 Stycznia 1869 roku /. Sig. I-548, Akta koscielna. Filialne Szumsk.
- ⁹ Opisanie choragwy i obrazow / Działo się w Szumsku dnia 18/30 Stycznia 1869 roku /. Sig. I-548, Akta koscielna. Filialne Szumsk.
- ¹⁰ Pranas Vaičekonis *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje*. – Vilnius, 1999, p. 82.
- ¹¹ Sacra Poenitentia Apostolica, Officium de Indulgentiis, Die 5 novembris 1929, Nr. 1882/29, Šunskų parapijos archyvas.
- ¹² Odpowiedzi na pytanie, w jakim porządku odbywają się nabożeństwa w kościele Szumskim, puslapis nenurodytas/ Porządek Nabożeństw Kościelnych. Ankietaz 1898 r.
- ¹³ Pranas Vaičekonis *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje* – Vilnius, 1999, p. 72.
- ¹⁴ Pranas Vaičekonis *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje* – Vilnius 1999, p. 72.
- ¹⁵ Odpowiedzi na pytanie w jakim porządku odbywają się nabożeństwa w kościele Szumskim, puslapis nenurodytas / Porządek Nabożeństw Kościelnych. Ankietaz 1898 r.
- ¹⁶ Strimaitis V. Vygrių–Seinų–Vilkaviškio vyskupija / Lietuvos Istorijos institutas, rankraščių skyrius, F4-484, p. 52.
- ¹⁷ Odpowiedzi na pytanie w jakim porządku odbywają się nabożeństwa w kościele Szumskim, puslapis nenurodytas / Porządek Nabożeństw Kościelnych. Ankietaz 1898.
- ¹⁸ Pranas Vaičekonis *Katalikų dvasininkijos juridinė padėtis XIX a. Lietuvoje* – Vilnius 1999, p. 64.
- ¹⁹ Odpowiedzi na pytanie, w jakim porządku odbywają się nabożeństwa w kościele Szumskim, puslapis nenurodytas / Porządek Nabożeństw Kościelnych. Ankietaz 1898 r.
- ²⁰ Borisevičius Vincentas (1887-1946). Gimė Šunskų parapijoje, Vilkaviškio apskrityje. Baigęs Seinų kunigų seminariją studijavo Fribūro universitete Šveicarijoje. Kunigu išventintas 1910 m. 1940 m. prel. V. Borisevičius skiriamas titulinu Lizijos vyskupu ir Telšių vyskupo pagalbininku. Mirus vyskupui J. Staugaičiui, paskirtas Telšių vyskupu ordinaru. 1945 m. vasario 5 d. buvo suimtas antrąjį ir paskutinį kartą. Žiauriai tardytas ir kankintas. Sušaudytas Vilniuje 1946 m. spalio 12 d. (*Mūsų švyturiai*, p. 24–25.)
- ²¹ Matulaitis (Matulevičius) Jurgis (1871–1927). Gimė Lūginės kaime, Marijampolės parapijoje, Šunskų valsčiuje. Mokėsi Kelcų ir Varšuvos kunigų seminarijose. 1898 m. pašventinamas kunigu. Studijuoja Petrapilio dvasinėje akademijoje ir Fribūro universitete. Atnaujina marijonų vienuolyną ir tampa jo generolu. 1918 m. konsekruojamas vyskupu ir skiriamas Vilniaus vyskupu. 1925 m. popiežius Pijus XI J. Matulaitį skiria Apaštališkuoju vizitatoriumi Lietuvai. Mirė 1927 m. sausio 27 dieną. 1987 m. birželio 28 d. paskelbtas palaimintuoju. (*Mūsų švyturiai*, p. 188–190.)